

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ У 2014–2022 РОКАХ

INSTITUTIONALIZATION OF SOCIAL PRACTICES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE IN 2014–2022

Стаття присвячена дослідженню гендерних особливостей соціальних практик внутрішньо переміщених осіб в Україні під час військових дій. Доведено, що процеси становлення нових соціальних інститутів пов'язані з активними еволюційними суспільними трансформаціями українського соціуму останніх років, особливо під час війни. У статті проведено аналіз інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» в Україні 2014–2022 роках, що визначено в переліку завдань соціологічного дослідження, ініційованого та проведеного науковцями кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у червні-липні 2022 року. Дослідження проводили за допомогою Інтернет-опитування (N=1170 осіб), вибірка стихійна, регіональна за принципом снігового кому. Методологією дослідження були теорії соціального інституту, соціального капіталу, соціальних практик і соціального партнерства.

Особливу увагу приділено аналізу наукових досліджень соціальних практик, історичному ретроспективному огляду. Визначено, що питання типології та класифікації соціальних практик є актуальною проблемою соціологічної науки, але не менш актуальним є дослідження процесу інституціалізації соціальних практик. На жаль, останнім часом соціологічному аналізу процесу інституціалізації соціальних практик приділяли недостатню увагу.

Під час емпіричного дослідження визначено соціальний портрет жінок, які стали внутрішньо переміщеними особами, описано їхні особливі характеристики й можливості соціальної адаптації. Установлено, що жінки виявилися більш адаптивними до випробувань, які пов'язані з втратою роботи. Також визначено ставлення до внутрішньо переміщених осіб, зокрема жінок, з погляду їх оцінки. Результати дослідження показують, що зростає позитивне ставлення з боку постійних мешканців і мешканок громад України до внутрішньо переміщених осіб. Більшість постійних мешканців і мешканок громад, куди переселялися українці, позитивно ставляться до внутрішньо переміщених осіб і співчують переселенцям через те, що ті опинилися у важкій ситуації, лише незначна частина громади ставиться до переселенців негативно або нейтрально. **Ключові слова:** гендер, гендерні стереотипи, гендерні дослідження, соціальні практики, соціальний інститут, інституці-

лізація, російсько-українська війна, біженці, внутрішньо переміщені особи.

The article is devoted to the study of gender specific social practices of internally displaced persons in Ukraine during military operations. It has been proven that the processes of formation of new social institutions are connected with the active evolutionary social transformations of Ukrainian society in recent years, especially during the war.

The article analyzes the institutionalization of social practices of "internally displaced persons" in Ukraine in 2014–2022, which was determined in the list of sociological research tasks initiated and conducted by scientists of the Department of Sociology and Public Administration of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" in June–July 2022 year. The research was conducted using an Internet survey (N=1,170 people), the sample was random, regional according to the snowball principle. The research methodology was the theories of social institution, social capital, social practices and social partnership.

Special attention is paid to the analysis of scientific studies of social practices, historical retrospective review. It was determined that the issue of typology and classification of social practices is an urgent problem of sociological science, but the study of the process of institutionalization of social practices is no less urgent. Unfortunately, recently insufficient attention has been paid to the sociological analysis of the process of institutionalization of social practices.

During the empirical research, the social portrait of women who became internally displaced persons was determined, their special characteristics and possibilities of social adaptation were described. It was established that women were more adaptable to the trials associated with job loss. The attitude towards internally displaced persons, in particular women from the point of view of their assessment, is also defined. The results of the study show that the positive attitude of permanent residents of Ukrainian communities towards internally displaced persons is increasing. The majority of permanent residents of the communities where Ukrainians moved have a positive attitude towards internally displaced persons and sympathize with the displaced people because they are in a difficult situation, only a small part of the community has a negative or neutral attitude towards the displaced persons.

Key words: gender, gender stereotypes, gender studies, social practices, social institution, institutionalization, Russian-Ukrainian war, refugees, internally displaced persons.

УДК 316.4:305
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.4>

Калагін Ю.А.

д.соціол.н., професор,
професор кафедри соціології
і публічного управління
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Шанідзе О.Д.

аспірант кафедри соціології
і публічного управління
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Вступ. 24 лютого 2022 року ознаменувало початок повномасштабного вторгнення до України з боку російських окупантів. Війна, яка тривала вже восьмий рік, продовжилася в атаках на всі міста України, в окупації частини територій України. Сьогодні окуповані території потерпають від терору з боку російських «військових». Масові страти й масові поховання, руйнування звичайного укладу життя, терористичні акти, спрямовані проти мирного населення, – усе це принесло повномасштабне вторгнення. Після катастроф у Бучі, Ірпені, Ізюмі, Харкові й Маріуполі ворог не зупинився, а продовжив свої репресії на окупованих територіях. Підлив Каховської ГЕС 6 червня 2023 року став прецедентом у світовій історії як незаперечний акт тільки терористичної діяльності, спрямованої не лише на знищення мирного населення, не тільки порушення всіх правил і конвенцій ведення війни, а й на справжній екоцид.

З початку цієї жорсткої фази війни в лютому 1922 року мешканці міст України були змушені стати переселенцями, як мігрантами за кордон (біженцями), так і внутрішньо переселеними особами. Європейські дослідні центри називають це «найбільшим переміщенням людей у Європі з часів Другої світової війни». Українці, які опинилися в пастці ворога, чи наближені до фронту, чи ті, чиї міста безперестанно атакували ракетами, артилерією, РСЗО й авіанальотами, і ті, що, перебуваючи в більш-менш спокійних регіонах країни, почали масово виїжджати або в інші регіони, або за кордон. Такий перебіг подій почався одразу з ранку 24 лютого, коли деяка частина східного населення України вирушила за умовним «спасінням» на захід, залишивши своє майно, будинки. Згідно зі статистикою, лише тільки 2022 року свої домівки покинули більше ніж 13 млн українців.

Приблизно половина жінок, які покинули свій дім з початку повномасштабного вторгнення в Україну російських військ, залишилися в Україні та вимушені жити в новому статусі «внутрішньо переміщених осіб». Такий статус уведений Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року, тобто більше ніж 8 років жінкам доводиться на новому місці життя розпочинати все із самого початку: шукати житло, лікарів, школи й садочки для дітей і, найголовніше, шукати роботу, намагатися забезпечити свою економічну незалежність. Таким чином, із 2014 року ми спостерігаємо всебічний процес визначення й закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей щодо «внутрішньо переміщених осіб» – це різні аспекти інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб». Процеси становлення нових соціаль-

них інститутів, інституціалізація нових соціальних інститутів пов'язані з активними еволюційними суспільними трансформаціями українського соціуму останніх років, і саме це робить дослідження процесів інституціалізації соціальних інститутів особливо актуальними.

Аналіз інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» в Україні 2014–2022 роках визначений у переліку завдань соціологічного дослідження, яке ініціювали та провели науковці кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у червні-липні 2022 року. Дослідження проводили за допомогою Інтернет-опитування (N=1170 осіб), вибірка стихійна, регіональна за принципом снігового кому. Методологією дослідження стали теорії соціального інституту, соціального капіталу, соціальних практик і соціального партнерства [1].

Мета статті – ознайомити наукову громадськість із результатами дослідження інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» в Україні у 2014–2022 роках, проведеного фахівцями кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у червні-липні 2022 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. **Практика соціологічного аналізу** процесу інституціалізації має тривалу історію, розпочиналася з наукових досліджень соціальних інститутів Є. Дюркгаймом, М. Вебером, Т. Вебленом, Д.Г. Мідом, Т. Парсонсом, Н. Смелзером, Г. Спенсером та ін. Вони досліджували соціальні інститути як «фабрики відтворення суспільних відносин», що організовували людську діяльність відповідно до певної системи соціальних ролей і статусів, устанавлюючи зразки поведінки людей у суспільному житті. Після відносного затишку в проведенні досліджень процесу інституціалізації вони активізувалися наприкінці ХХ століття. Одна група дослідників, до яких належать С. Гантінгтон, Г. Коупланд, С. Петтерсон, К. Стром та інші, акцентувала увагу на динамічних аспектах інституціалізації. Друга група науковців: П. Бергер, Т. Лукман, М. Сміт, Л. Форбес та інші – приділяла увагу змістовим аспектам інституціалізації. Надалі еволюційний розвиток соціологічних досліджень процесу інституціалізації та її продуктів, тобто соціальних інститутів, сприяв появі окремої галузі соціологічного знання – інституціональної соціології, у рамках якої працювали та працюють П. Блау, Дж. Ландберг, Ч. Міллз, Б. Мур та інші.

Безумовно, під час проведення дослідження щодо українських соціальних реалій, необхідно спиратися на світовий досвід таких досліджень, але унікальні особливості соціальних трансформацій в Україні вимагають

розроблення нових теоретико-методологічних підходів дослідження інституціалізації в українських умовах. У різні часи проблеми інституціалізації досліджували такі українські соціологи, як Є. Головаха, С. Катаєв, С. Макеєв, Н. Паніна, А. Ручка, В. Танчер та інші. Загальну характеристику теоретико-методологічних основ дослідження інституціалізації в працях українських і зарубіжних дослідників надала О. Бень [2].

Найбільш розгорнутою, на нашу думку, характеристикою процесу інституціалізації є та, яку запропонували й обґрунтували Є. Головаха та Н. Паніна. Вони трактують інституціалізацію як процес становлення нових соціальних інститутів у трьох аспектах:

1) процес становлення і прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій і ритуалів);

2) створення організаційних структур, які відповідають за артикуляцію та порядок дотримання цих правил і становлять соціальну структуру інституціалізованої поведінки;

3) формування ставлення масових суб'єктів до соціальних правил та організованих структур, що відбиває погодженість людей із цим інституційним порядком [3, с. 6].

Саме така характеристика обрана як теоретико-методологічна основа дослідження.

Більшість дослідників проблем соціальних практик в українській соціології приділяли увагу насамперед вивченню типології соціальних практик і її класифікації: В. Тарасенко – дослідження практики споживання, О. Личковська – вивчення комунікативних практик, Л. Скокова – дослідження культурних практик, Н. Коваліско – вивчення практики як маркеру стилю споживання, К. Настояща – аналіз загальної типології соціальних практик [4]. За результатами досліджень з'явилися численні авторські підходи до класифікації означених практик. Безумовно, питання типології та класифікації соціальних практик є актуальною проблемою соціологічної науки, але не менш актуальним є дослідження процесу інституціалізації соціальних практик. На жаль, останнім часом соціологічному аналізу процесу інституціалізації соціальних практик приділяли недостатню увагу.

Щодо проблеми українських біженців, то їх вивчають соціологи з початку російсько-української війни – з 2014 року. Предметом аналізу науковці обирали різноманітні аспекти проблеми українських біженців. Політичні та соціальні аспекти проблеми переселенців досліджувала Є. Широкова [5]. О. Міхеєва та В. Середа звернулися до аналізу причин, стратегій переселення й проблем адаптації [6]. Оцінювання потреб і можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб займалася робоча група під керівництвом О. Купець [7].

Одне з останніх досліджень, що проведено авторами статті, також торкалося проблеми українських біженців [8].

Одним із перших, хто звернувся до проблем біженців і переселенців 2022 року, є доктор соціологічних наук Ігор Руценко. Соціологічний аналіз дав змогу йому визначити явище швидкого вимушеного переселення українців як «Великий Вихід Українського Народу», що зірвав із місць постійного перебування близько 14 млн. осіб [9].

Надалі в колективній монографії «Українське суспільство в умовах війни» за редакцією члена-кореспондента НАН України, доктора філософських наук Є. Головахи, доктора соціологічних наук С. Макеєва подано результати соціологічних спостережень за змінами в українському суспільстві та його підсистемах унаслідок агресії РФ [10].

Продовжують активно досліджувати соціальні проблеми біженців і внутрішньо переміщених осіб соціологи кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Так, у 2022 році, після чергового дослідження, надрукована стаття, присвячена аналітичному опису соціальних характеристик і практик, що здійснювали біженці та внутрішньо переміщені особи внаслідок російсько-української війни 2022 року [1]. А вже у 2023 році вийшла з редакції монографія за редакцією М. Бірюкової, де представлено результати ініціативного дослідження колективу авторів щодо аналізу соціальних характеристик біженців і внутрішньо переміщених осіб України як соціальної групи, яка виникла внаслідок повномасштабного вторгнення з боку агресора [11].

Щодо дослідження гендерних аспектів проблем біженців і переселенців, то, як вдалося з'ясувати авторам, одне з перших досліджень гендерної проблематики провела О. Балакірева. У соціологічному дослідженні «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні» 2015 року аналізувалися потреби внутрішньо переміщених жінок в Україні [12]. Ми розуміємо, що, можливо, інші дослідники також зверталися до гендерного аналізу проблем біженців і переселенців, але нам не вдалося знайти таку інформацію. Тому в умовах, коли повномасштабне вторгнення Росії в Україну триває, коли жінки продовжують стикатися із серйозними ризиками, величезним фізичним і психічним навантаженням, пов'язаним із проживанням у зонах бойових дій та облаштуванням на новому місці життя, актуальним залишається гендерний аналіз інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» в Україні у 2014–2023 роках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз результатів дослідження ми розпочали з визначення основних рис соціаль-

ного портрету жінок, які були вимушені залишити власну домівку з початку активних бойових дій у лютому 2022 року.

За результатами дослідження, середній вік українських жінок – вимушених переселенок становив 36 років – вік розквіту професійних і соціальних якостей людини, «золотий ресурс» будь-якої країни, попереду ще багато років соціально активного життя.

За результатами дослідження, лише третина тих жінок, що виїхали за кордон (32%), не мали дітей. Серед біженок на момент червня-липня 2022 року 4% були багатодітні матері, ще 14% мали двох дітей і 37% шукали тимчасового прихистку від війни за кордоном з однією дитиною (рис. 1). Вимушені переселенці також евакуювалися з дітьми, причому багатодітних було близько 4%.

Саме таким жінкам поза межами рідного дому необхідно вирішувати безліч проблем, шукати ресурси для існування на новому місці

життя, а потім поєднувати роботу й догляд дітьми або утриманцями. Вони вимушені водночас вирішувати житлову проблему, налагоджувати побут, шукати освітній заклад для дітей тощо й долати особистісні внутрішні переживання, тому важлива інституціоналізація соціальних практик такої категорії жінок. Інституціоналізація дасть змогу формалізувати процес адаптації жінок на новому місці життя й більш ефективно інтегруватися в соціальне середовище.

Щодо втрати роботи, то, за результатами дослідження, жінки рідше втрачають роботу, ніж чоловіки, менший відсоток жінок порівняно з чоловіками втратив роботу з початком бойових дій. Водночас результати показують, що вони змінили характер роботи, на момент опитування вони працюють віддалено (рис. 2).

На нашу думку, саме готовність змінити характер роботи, перейти на роботу он-лайн дала змогу жінкам зберегти роботу. Таким

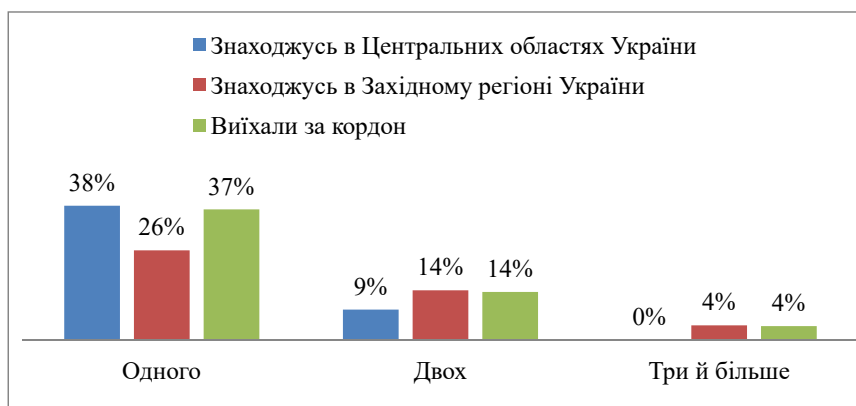

Рис. 1. Розподіл жінок, учасниць дослідження, за місцем прихистку на момент опитування та кількістю дітей

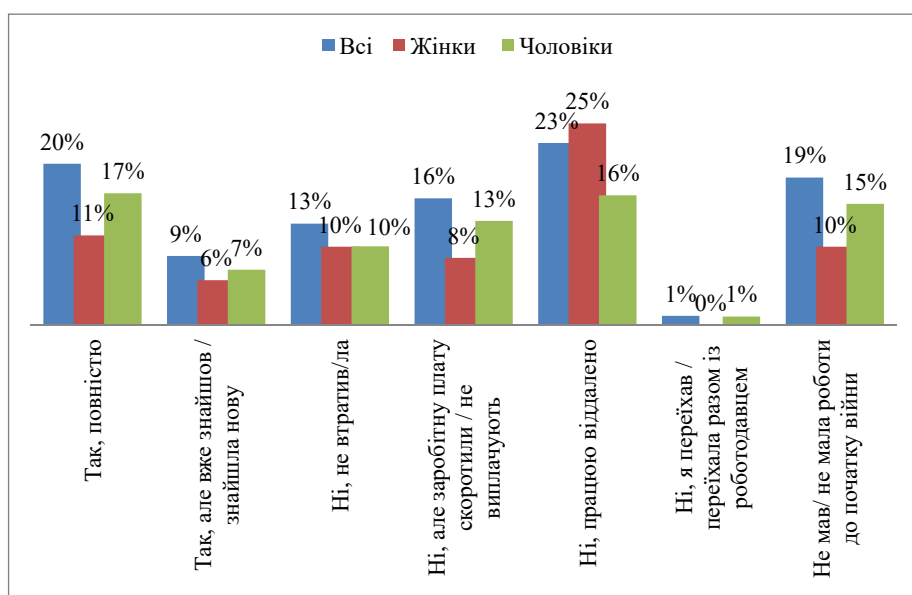

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чи втратили Ви роботу у зв'язку з переміщенням?»

чином, жінки виявилися більш адаптивними до випробувань, які пов'язані з втратою роботи.

На початку дослідження ми вивчали основні проблеми, що постають перед жінками, які покинули свій дім у зв'язку з початком бойових дій у Донецькій і Луганській областях або окупацією Криму. В інтерв'ю Радіо Свобода заступник голови представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні Стівен Роджерс зазначив [13], що станом на кінець 2021 року (до початку широкомасштабного вторгнення) в Україні було близько 5,3 мільйона внутрішніх переселенців, більшість – 55% – це жінки. У кожній четвертій сім'ї внутрішніх переселенців були люди з інвалідністю, майже кожна п'ята сім'я мала дитину віком від одного до п'яти років. 70% внутрішніх переселенців не мали на той час стабільної роботи. Із самого початку й зараз головною проблемою для них залишається фінансова незахищеність, адже люди перемістилися в інший регіон, через це втратили роботу, на новому місці їм потрібно знайти роботу. Звісно, є ті, хто працює віддалено, але це дуже малий відсоток людей, переважно в ІТ чи схожих галузях. Але для більшості робота й гроші – основна потреба. Станом на жовтень 2021 року стабільну роботу мали лише 34% внутрішньо переміщених осіб, 20% людей влаштувалися на гіршу роботу, нижчу за їхню кваліфікацію або з нижчим рівнем оплати, тому що не було кращого варіанта. Для четвертої частини «внутрішньо переміщених осіб» допомога від держави – основне джерело доходу. Щодо свого бізнесу, то лише сім відсотків переселенців його мали.

Таким чином, для більшості «внутрішньо переміщених осіб» головною потребою залишається наявність законних джерел існування, передбачених законодавством України. Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб мешкали на Дніпропетровщині та Харківщині, усупереч поширеним переконанням про їхню концентрацію на заході країни. Люди, які виїхали із зони бойових дій, як каже С. Роджерс, до 24 лютого 2022 року обирали для проживання ближчі до свого дому громади. Ситуація погіршилася з початком широкомасштабного вторгнення. Станом на березень 2023 року в Україні вже було зареєстровано майже 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, а фактична кількість – 7 мільйонів. За офіційними даними, серед ВПО жінки становлять 60%, 25% – діти, 25% – пенсіонери, майже 200 тисяч – люди з інвалідністю [14].

З 2014 року внаслідок збройного конфлікту на територіях Донецької, Луганської областей і Криму внутрішньо переміщені особи з'явилися в багатьох громадах нашої держави. Більшість місцевих громад зустріли переселенців ширими обіймами й усебічною

підтримкою. Ставлення до внутрішньо переміщених осіб було цілком позитивним, але згодом до співчуття додалася й настороженість, яка іноді переростала в неприйняття переселенці в окремих місцях. За результатами дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в жовтні 2016 року, 61% внутрішньо переміщених осіб не відчували упередженого ставлення до себе [15].

Надалі аналіз результатів соціологічних досліджень виявив зростання позитивного ставлення з боку постійних мешканців і мешканок громад України до внутрішньо переміщених осіб. За результатами опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології [16], 72% постійних мешканців і мешканок громад, куди переселялися українці, позитивно ставляться до внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Тільки 6% ставляться до переселенців негативно, а інші – нейтрально. 4 з 5 (81,8%) опитаних допомагали переселенцям у своїй громаді. При цьому 77,5% переселенців відчують позитивне ставлення до себе, лише 3% – негативне, а інші переселенці говорять про нейтральне ставлення до себе. Більшість постійних мешканців громад (72%) кажуть, що співчують переселенцям через те, що ті опинилися у важкій ситуації. 69,2% ВПО відчують до себе співчуття. «Це наймовірний показник здатності громад допомагати людям. А взаємне позитивне ставлення одне до одного постійних жителів громад і ВПО демонструє, що в цих скрутних умовах гартується нове єдине українське суспільство, здатне співчувати, допомагати і спільно долати найбільші виклики», – каже заступник міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Павло Козирев.

За допомогою цього явища ми маємо можливість спостерігати процес інституціалізації соціальних практик переселенців як процес становлення і прийняття суспільством нових соціальних правил щодо схвалення соціальних практик переселенців у новому соціальному середовищі.

До початку широкомасштабного вторгнення в Україні було близько 5,3 мільйона внутрішніх переселенців, але ситуація змінилася 24 лютого 2022 року. Військові дії, що були водночас розпочаті на півночі, сході й півдні, спроба захоплення Києва та Київської області викликали масові переміщення населення, у тому числі тих, хто був змушений переселитися з Криму, Донецької та Луганської областей ще після 2014 року. Вони знову опинилися в ситуації 2014 року, знову розпочинали життя на новому місці, шукали житло, джерело існування, виховували дітей і доглядали за родичами, але вони вже мали досвід такого життя, напрацьовані соціальні практики забезпечення

нормальних умов життя, тому умовно їх можна зарахувати до внутрішньо переміщених осіб першої хвилі 2014 року.

Сьогодні ми спостерігаємо численні приклади інституціалізації соціальних практик внутрішньо переміщених осіб. Яскравим прикладом інституціалізації успішних соціальних практик внутрішньо переміщених осіб першої хвилі 2014 року є відкриття переселенцями Громадської організації «Центр спільного розвитку «Дієва громада» в м. Старобільську Луганської області в березні 2016 року. Засновники громадської організації спочатку займалися волонтерською роботою поодиночі, потім, об'єднавшись, реалізували декілька проектів, спрямованих на адаптацію внутрішньо переміщених осіб та активізацію громади, далі вирішили заснувати громадську організацію. Основним напрямом діяльності ГО «Центр спільного розвитку «Дієва громада» був обраний регіональний розвиток «Спроможна громада – активний бізнес» та активізація громади – через соціокультурні проекти та креативність, просвітництво – «Ефективна команда – обізнана громада», соціальний напрям тощо. «Дієва громада» відразу стала одним з активних учасників громадського життя Старобільщини та Луганської області. За 2017 рік громадська організація реалізувала 15 проектів, провела 235 заходів, які відвідали більше ніж 7500 осіб [17]. На початку березня 2022 року Старобільськ опинився в окупації. Команда «Дієвої громади» з перших днів допомагала мешканцям і переселенцям міста, але потім була змушена залишити місто. Сьогодні «Дієва громада» продовжує свою діяльність на Закарпатті.

Висновки та перспективи дослідження.

Таким чином, соціологічний аналіз інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» в Україні у 2014–2022 роках показує, що в цьому процесі активними суб'єктами є українські жінки. Середній вік українських жінок – вимушених переселенок становив 36 років – вік розквіту професійних і соціальних якостей людини, «золотий ресурс» будь-якою країни. Також результати дослідження виявили, що лише третина тих жінок, які виїхали за кордон, не мали дітей. Серед біженок є багатодітні матусі й ті, що мають двох або одну дитину. Саме таким жінкам поза межами рідного дому необхідно водночас вирішувати житлову проблему, налагоджувати побут, шукати освітній заклад для дітей тощо.

Щодо питання основного джерела існування, то, за результатами дослідження, жінки з початком бойових дій рідше втрачають роботу, ніж чоловіки, часто вони змінюють характер роботи – переходять працювати он-лайн. На нашу думку, саме готовність змінити характер роботи свідчить про більшу

адаптивність жінок до випробувань, які пов'язані з утратою роботи.

Результати дослідження показують, що зростає позитивне ставлення з боку постійних мешканців і мешканок громад України до внутрішньо переміщених осіб. Більшість постійних мешканців і мешканок громад, куди переселялися українці, позитивно ставляться до внутрішньо переміщених осіб і співчують переселенцям через те, що ті опинилися у важкій ситуації, лише незначна частина громади ставиться до переселенців негативно або нейтрально.

Останнім часом створюються організаційні структури, які допомагають внутрішньо переміщеним особам у питаннях працевлаштування, відкриття власного бізнесу, пошуку житла, медичного забезпечення тощо. Робота організаційних структур має свої результати. Протягом дуже важкого 2022 року в Україні зареєстровано вже понад 220 тис. нових ФОП і понад 20,6 тис. нових ТОВ. Частка жінок серед нових ФОП становила 52%, а частка відкритих жінками нових ТОВ збільшилася на 3,2% порівняно з показниками 2021 року [18]. Безумовно, це свідчить про активізацію процесу інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» в Україні. Щодо перспективи досліджень, то, на нашу думку, треба продовжити дослідження процесу інституціалізації соціальних практик «внутрішньо переміщених осіб» у напрямі аналізу соціальної структури безпосередньо пов'язаних із ними нових соціальних інституцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біженці і внутрішньо-переміщені особи російсько-української війни: соціальні характеристики й практики / М. Бірюкова, І. Руценко, Н. Ляшенко, С. Григор'єва. Науково-теоретичний альманах Грані. 2022. № 6. С. 143–156. URL: <https://doi.org/10.15421/172282> (дата звернення: 13.07.2023).
2. Бень О.Т. Інституціалізація: теоретична інтерпретація поняття. *Вісник Львівського університету. Серія «Соціологічна»*. 2012. Вип. 6. С. 181–190.
3. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціалізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5–22.
4. Настояща К. Соціальні практики: спроба типології по вертикалі. *Нова парадигма*. № 132. С. 172–183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2017_132_18 (дата звернення: 13.07.2023).
5. Широкова Є.О. Вимушені переселенці в сучасній Україні: політичні та соціальні аспекти проблеми. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/staphttp_2016_69-70_25 (дата звернення: 23.06.2023).
6. Міхеєва О., Середа В. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів*

в Україні : зб. ан. мат. Львів : Галицька видавнича спілка, 2019. С. 9–49.

7. Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні: узагальнення результатів дослідження та рекомендації Міжнародна організація праці / Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт: МОП. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_464289.pdf (дата звернення: 17.05.2023).

8. Калгані Ю., Шанідзе О. Гендерний аналіз соціальних практик українських біженців 2022 року. *Грані* : науково-теоретичний альманах. Київ, 2023.

9. Рущенко І. Великий вихід українського народу (феномен переміщених осіб 2022 року). *Український соціум*. 2022. № 6. С. 155–168.

10. Українське суспільство в умовах війни : монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко. Київ : Інститут соціології НАН України, 2020. 410 с.

11. Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності : монографія / В.І. Подшивалкіна, Н.В. Коваліско та ін. ; за ред. М.В. Бірюкової. Київ, 2023. 440 с.

12. Балакірева О.М. Трудовий потенціал та рівень державної підтримки внутрішньо переміщених осіб. *Міжнародна науково-практична конференція «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та*

можливості», 27 лютого 2015 р. URL: <http://ief.org.ua/?p=4562> (дата звернення: 23.07.2023).

13. Повертаються через сум за домом і безробіття: що ми знаємо про внутрішніх переселенців. *Національна платформа стійкості та згуртованості*. URL: <https://np-resilience.com.ua/articles/povertaiutsia-cherez-sum-za-domom-i-bezrobittia-shcho-my-znaiemo-pro-vnutrishnikh-pereselentsiv> (дата звернення: 14.05.2023).

14. Стратегія щодо ВПО до 2025: важка місія інтеграції. *Кореспондент.net*. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4568549-stratehiia-schodo-vpo-do-2025-vazhka-misiia-intehratsii> (дата звернення: 03.06.2023).

15. Більшість переселенців не стикалися з дискримінацією – опитування. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/10/25/7124755/> (дата звернення: 07.05.2023).

16. Барсукова О. Понад 77% внутрішніх переселенців відчувають позитивне ставлення до себе. Опитування. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/21/251950/> (дата звернення: 24.06.2023).

17. Моложон М. Громадська організація «Центр спільного розвитку «Дієва громада». URL: <https://starobilsk.city/?p=2118> (дата звернення: 23.07.2023).

18. Смирнова І. Жіноча справа: жінок-ФОП більше, ніж чоловіків – чим вони займаються. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/yak-zminivsa-gendernij-balans-u-biznesi-v-ukrayini-v-2022> (дата звернення: 26.07.2023).